

ЈЕЛЕНА МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ

У КАМЕНУ ЈЕ СИГУРНОСТ

Трагом *Клесаној камена* академика Мира Вуксановића

Миро Вуксановић, *Сабрана дела* (друго коло у 11 томова),
Архив Војводине, Нови Сад 2023

Друго коло *Сабраних дела* академика Мира Вуксановића садржи чак осам томова под упечатљивим насловом *Клесан камен*. Ради се о књигама беседа, огледа, есеја и портрета, чији је кључ и интегративни елемент, по свему судећи, личност и дело српског нобеловца Иве Андрића. У трећој књизи *Клесаној камена*, може се, наиме, прочитати есеј „У Андрићу је сигурност”, у којем се апострофирају индикативне речи из његовог есеја о мостовима у контексту поимања рада којим се човек може супротставити „свом непознатом удесу”: „Како је чудно и увек благотворно осећање што га имам кад гледам клесан камен, рађену земљу и тесано дрво”, јер, како се даље наводи, „обрађен камен нити уме шта да сакрије, нити може шта да заборави”. Андрићеве речи, дакако, представљају важно упориште беседничке мисли академика Вуксановића и ваљало би их додатно прокоментарисати и осветлити. Најпре, стиче се утисак да се једино континуираним радом или симболичким клесањем камена писац може изборити са наданим и ненаданим удесима у животу, па да је стога управо у послу и ћутању сигурност. Плодови тог рада изазивају благотворно осећање, јер је само делање било транспарентно, забележено и, самим тим, неузалудно. С обзиром на то да је цитирани одломак из Андрићевог есеја о мостовима, стиче се утисак да се и сам рад на беседама, огледима, есејима и портретима, али и на концепту свих 11 књига другог кола *Сабраних дела*, може упоредити са изградњом ћуприје. Више-

градски мост по којем је Андрић насловио роман *На Дрини ћуџија* (1945) има управо једанаест лукова, што нас доводи до увида по којем би свака књига репрезентовала по један складно истесани лук моста. Целина од свих лукова коју чине смислено распоређене књиге омогућила би читаоцима да безбедно премосте обале или, другим речима, да дођу до драгоцених спознаја, искристалисаних и прецизно артикулисаних размишљања, па, зашто да не, и бројних занимљивости које се могу прочитати у *Сабраним делима*. Примера ради, у есеју „Андрићев вечити календар речи” духовито а сасвим тачно се каже: „Иво Андрић је *На Дрини ћуџија*, *Проклетиа авлија*, *Травничка хроника*, три десетерца када му се име и презиме појединачно кажу са насловима речена три романа”. Такође, у другој књизи *Клесаној камена*, есеј „Крст Обрадов више Горе Црне”, који припада сегменту о Његошу, отпочиње реченицама: „Наслов је написан у десетерцу. То је дошло само од себе”. И десетерац би можда могао да се поистовети са обрађеним каменом, оним радом на речима који спонтано и природно твори десетерачки склад. У „Питању о Андрићу” академик Вуксановић указује на то да је „Андрић највише есеја написао о Вуку и Његошу”. На том трагу, може се констатовати да је сâм Миро Вуксановић највише написао о Андрићу, Вуку и Његошу, а да је и у текстовима који су посвећени другим писцима и песницима заступљена наглашена свест и брига о речима и српском језику, што се унеколико може илустровати реферисањем и контекстуализацијом са Вуковим *Рјечником*, било у тексту „Лазе Костића допуне Вуковом *Рјечнику*”, „Иво Андрић о Вуковом *Српском рјечнику*”, „Дурмитор и Дурмиторци у Вуковом *Рјечнику* из 1852”, или у прилогу „*Српски рјечник у Горском вијенцу*”.

Разуме се, не би требало заобићи „Реч на отварању *Вишеградске сџазе*”, изговорену 2. јуна 2006. године, која је публикована под насловом „Говор Андрићевог клесаног камена”. У овој беседи се академик посебно осврнуо на завршну слику моста из Андрићеве приче „Мост на Жепи”, који је „изненађивао путника као необична мисао, залутала и ухваћена у кршу и дивљини”. Мисао и мост, дакле, имају исту идејну вредност. Свест о мисли призива познату Декартову крилатицу „*Cogito ergo sum*” у значењу „Мислим, дакле постојим” или „Мислим, дакле јесам”. У „Андрићевим сусретима са речима” истакнута је „реч 'сам'”, која „има само три слова, а у њима су 'небројене године и недогледна пространства, пустоши, одрицања и страхоте сваке врсте...’”, о чему је српски нобеловац писао у *Знаковима њоред љуџа*, књизи коју академик Вуксановић држи „поред узглавнице”. Уколико промислимо о двама беседама кроз декартовску оптику, можемо закључити како је

мисао заправо мост од клесаног камена, који човеку омогућује да постоји и буде човек. Мисао, мост и човек стога би се налазили на истој значењској равни, што одговара и етимолошкој блискости речи камен и човек, која проистиче из грчког мита о Деукалиону и Пири, о чему је писао Роберт Грејвс:

Тако су они корачајући покривених глава, узимали камење и бацали га преко рамена; сваки камен је постао мушкарац или жена, већ према томе ко га је бацио – Деукалион или Пира. Тако је човечанство било обновљено, а отада су речи „човек” (laos) и „камен” (laas) готово исте у многим језицима.

Основна мисао академика Вуксановића и његово целокупно прегалаштво могло би се одредити обновом речи, *Српској рјечника* у најширем смислу који се непрестано богати бригом писаца, а самим тим и обновом људскости, без чега нема живота ни српском народу, а ни српској књижевности и култури.

Природа његове Мисли виђене као *Cogito* може се сагледати у светлу есеја „Протејска свест критике” Сретена Марића, у којем се говори о критици Жоржа Пулеа, која „тежи центру, *Cogitu* из кога полазе и у коме се губе сви пречници круга једне мисаоности”. Његов идеал био би да „у једној сажетој, што краћој формули, да не би и сама постала форма, каже суштину писца”. *Cogito* или центар другог кола *Сабраних дела* академика Вуксановића стога се може језгровито именовати андрићевским *клесаним каменом*, кроз који се преламају све беседничке и есејистичке мисаоности писца, творећи чврсту и постојану зиданицу, симболички мост између њега и читалачког аудиторијума.

Није случајно шеста књига *Клесаној камена* баштиник три есеја управо о Сретену Марићу („Сретен Марић међу својима”, „Сретен Марић међу књигама” и „Есеј о ненаписаном есеју”). Мисаоност камена огледа се и у овом сегменту, јер се апострофирају Цетиње и предео „с називом Камено море, где су Косијери”, Марићев Косјерић, али и то да је „сваки Марићев есеј белутак”, као и „дирљиво уочавање имена наших писаца (Његоша, Андрића, Дучића, Попе, Ћосића, Лалића и још понекога) како су стиснути између имена странаца, као да су расли између два камена”. Академик Вуксановић посветио је пажњу и каменчићима на Марићевом писаћем столу, белини и „*субјелкасијој* заобљености” која открива тајну „његовог омиљеног завичајног и есејског пропланка”. Писци и песници о којима је Вуксановић писао у књигама које носе наслов *Клесан камен* такође су углачани белуци, а поједини писци деле књиге, као да су заиста „расли између два камена” – Вук и

Његош, Лаза Костић и Иво Андрић. Белина је, како се указује у есеју о Андрићевом сусрету са речима, „лепа и тајанствена реч” и она је, такође, важан кључ за интегрално читање *Сабраних дела*, уз аспект завичајне припадности, којој је посвећена пета књига *Клесаној камена*. Академик Миро Вуксановић, дакле, попут Андрићевог фра Петра, чије име на грчком језику значи камен (πέτρος), пишући и беседећи о другима, имплицитно и тихо исцртава сопствени стваралачки пут.

У есеју „Насамо с Његошем” коментарише не само његово име и презимена већ у том контексту додатно објашњава метафору и топос Каменог мора, које се спомиње и у есеју о Сретену Марићу:

Име *Петар* по грчком начину именује камен, а овде је припадо човеку који столује на камену и проматра како његови послушници, који га зову „Господаре!”, одижу округле капе и ваде живот из камена. [...] Презиме *Петровић* може да се метафорично прочита као Камено море, јер такво место постоји код престолничког Цетиња, и то је сасвим прецизан назив за мајушну Црну Гору, острвско државно камење на турској пучини. [...] Уз њихово презиме редовно долази додатак, друго презиме, надимак по планини испод које су на Његуше доселили.

Остати насамо с Његошем подразумевало би, дакле, суочити се са бићем и суштином камена, који еманирају целином српске књижевности, питањем државности, завичајне и националне припадности, али и елементарне људскости. Најпоследње, бити очи у очи с Његошевим делом значи бити насамо са њим, али и са самим собом, јер је личност владике истинско *Олегало српско*.

Говор камена, иако наизглед немушт, може се чути и њега највећи писци ослушкују. Тај ромор је чуо Андрић, иако је страховао „да у шарама на камену не открије *реч*, као змију”, уплашио се да неће својим начином казивања, *речима*, јасно рећи своју намеру”. У есеју „Његошева два века мука, на оба света” открива се да је Његош одрастао „у каменој кући, у леднилу, где је ватра с једне стране грејала. Мати га је лети остављала, док послѣ, под жбуњем, у камењару који су звали змијарник”. Како у народној бајци „Немушти језик” једино змијски цар зна тајну васцелог међусобног разумевања, не чуди тајанствена веза између камена и змије (камењарке), јер и Андрић и Његош, према наведеним примерима, умеју да, сигурним ћутањем, дођу до спознаја и преточе их у речи. Према Мајстору Екхарту (1260–1328), коначно, камен јесте синоним за спознају.

Најпосле, вреди истакнути место из „Разговора са Гојом”, које је академик Вуксановић издвојио у виду цитата, осврћући се на руку шпанског сликара која „живи, али невидљивим живојом камена”. Дакле, рука уметника има метонимијску вредност камена, због могућности да буде у контакту са трајношћу и вечношћу, али истовремено „показује човекову победу над неизвесношћу и злом”. То би донекле могло да илуструје и велику посвећеност сомборском сликару и академику Милану Коњовићу (1898–1993), коме је у највећој мери посвећена обимна четврта књига *Клесаној камена*.

Друго коло *Сабраних дела* академика Вуксановића представља једанаест књига или лукова камене ћуприје, која репрезентује његову задужбину од речи и дела посвећену српској култури. Два тома *Даноноћника*, *Силазак у реч уз Бројчаник* и осам књига *Клесаној камена* доказ су преданог и континуираног рада као геста супротстављања сваковрсном усуду и осипању. Истовремено, књиге су орфелиновски „камен на врху круне” српске књижевности, знакови континуиране, готово *даноноћне* градње и премошћавања неурађених, а за једну културу неопходних послова. Метафора камена била би андрићевски *Cogito* његовог писања и мишљења, а сâм српски нобеловац учитељ „одржавања кондиције у писању” и „негованог стила”. Лајтмотив камена и његова дубока семантизација обележје је целокупног стваралаштва академика Вуксановића и завређује, дакако, ширу интерпретацију, која би се односила на контекстуализацију са првим колом *Сабраних дела*, посебно романом *Точило*, који је Радомир В. Ивановић именовао „књигом каменог постања” и „каменим књижарником”.

Битан допринос уређивању другог кола *Сабраних дела* дали су приређивачи Александар Ђуковић, Бранко Вранеш, Мина Ђурић, Ратко Чолаковић и Данка Кужељ, чиме је постигнута неопходна прегледност и ширина увида у превасходно есејистички рад академика Вуксановића, премда *Даноноћник* одликује жанровска поливалентност која је раслојена на записе, коментаре, изреке, мале приче, песме у прози, есејчиће, сећања и разне осврте. С обзиром на повлашћеност камена и његову вишеструку семантизацију, може се констатовати изванредан антрополошки значај есејистике академика Вуксановића. Радило би се, наиме, о њеној беседничкој или усменој природи, која је у традиционалној култури Срба највише вреднована. „Човек од речи” сматра се у народу честитим човеком, а сâм човек је поистовећен са Речју, која је, као у народној изреци, „тврђа од камена”. Ако се погази дата реч, угрожена је човечност, али и мостови између људи. Задатак писаца је да, држећи до речи, склапају *Рјечнике*, повезују људе, будућност са прошлошћу, а прошлост са садашњим тренутком.